

RESSENYA A EDUARD LÓPEZ-CHAVARRI, *MEMORIAS DE UN VIAJE A ITALIA*, INTRODUCCIÓ I EDICIÓ DE RAFAEL ROCA, VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM-CENTRE VALENCIÀ D'ESTUDIS I D'INVESTIGACIÓ, 2019, 190 pp. ISBN: 978-84-7822-814-0

REVIEW TO EDUARD LÓPEZ-CHAVARRI, *MEMORIAS DE UN VIAJE A ITALIA*, INTRODUCCIÓ I EDICIÓ DE RAFAEL ROCA, VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM-CENTRE VALENCIÀ D'ESTUDIS I D'INVESTIGACIÓ, 2019, 190 pp. ISBN: 978-84-7822-814-0

LOURDES TOLEDO
loutoledo@gmail.com
Universitat de València

Quan més hi pense, més clar ho veig: vivim en un país amb tendència a esborrar-se, amb una tirada amnèsica gairebé irremeiable. ¿Com, si no, s'explicaria que certs autors i obres contemporànies i modernes ens siguen encara avui pràcticament desconeguts?

Eduard López-Chavarri (València, 1875-1970), músic, escriptor, periodista, i un dels intel·lectuals remarcables del segle XX, ha estat un d'aquests tresors difusos i oblidats que —si no fos, en gran part, per l'interés d'estudiosos com ara Francesc Pérez Moragón o Rafael Roca i als esforços i encerts de la Institució Alfons el Magnànim, una editorial pública que posa llum on cal, com argumentava sòlidament Gustau Muñoz el passat mes d'agost en www.elDiario.es— potser encara continuaria amagat i silenciada.

Dos llibres clau han ajudat a rescatar-lo. El primer va ser *Proses de viatge*, reeditat el 1983 per la IAM dins de la Biblioteca d'Autors Valencians, col·lecció que va dirigir Joan Fuster. Un llibre excel·lentment prologat per Pérez Moragón que recollia amb encert part de les obres de narrativa més importants i significatives de López-Chavarri, *De l'borta i de la muntanya* i *Proses de viatge*, i que donava testimoni del gran viatger que va ser el nostre autor, un escriptor i cronista que sabia mirar tant a prop com lluny de casa i contar allò que veia amb vivacitat, humor agut i uns adjectius tan mesurats i encertats que els seus escrits feien viatjar els lectors des de la primera línia. Però si bé en aquestes *Proses de viatge* López-Chavarri viatjava per Mallorca i terres valencianes, en el llibre que ara ens ocupa, *Memorias de un viaje a Italia* –recentment publicat pel Magnànim, ara en la col·lecció Debats, i amb un estudi introductor excel·lent de Rafael Roca– el periodista valencià, en plena maduresa de la seua carrera i amb cinquanta anys ja complits, salta fronteres i se'n va de *tourné* per Itàlia entre l'agost i el setembre de 1921 en companyia del seu amic, el canonge Sanchis Sivera (1867-1937), historiador, viatger empedreït també, i gran coneixedor d'Itàlia, a més d'oncle del filòleg Manuel Sanchis Guarner...

Decidits a voltar pel món i prendre'n nota sense pressa, van anar a parar a ciutats i llocs com Gènova, Milà, Verona, Venècia, Ferrara, Ravenna, Faenza, Florència, San Miniato, Fiesola, Pisa, Siena, Orvieto, Roma, Nàpols, Pompeia, Milà, el llac de Garda i Domodossola. En algunes ciutats hi van estar fins i tot dues vegades.

Amb una parada fugaç a França i una altra a Ginebra (Suïssa) –on visitaren per sorpresa el músic i amic de López-Chavarri, Josep Iturbi, en una trobada candorosament viscuda i contada que dona lloc a un retrat divertidíssim de la ciutat i del tarannà suís–, la ruta italiana va ser un viatge de plaer, un viatge «artístic», que en diria Santiago Rusiñol, gran amic també de l'escriptor valencià i sovint present en les seues proses. Res a veure amb l'experiència del periodista valencià com a corresponsal de guerra a les campanyes del Rif i de Tetuan, el 1909 i 1912.

En tot cas, la passió de López-Chavarri per Itàlia no era cap secret. Sembla que hi va viatjar en altres ocasions, com prova l'existència d'un llibre encara inèdit, *Per les terres consagrades: Itàlia*, i tampoc no era un cas aïllat. Itàlia, que va ser una de les destinacions predilectes de Josep Pla i escenari de part de la seua prosa, va oferir una seducció magnètica a alguns escriptors valencians viatgers del segle passat. I no és que entre els autors valencians hagen abundat els aventurers, més aviat, i tret d'algunes excepcions, els nostres escriptors han estat viatgers ben ocasionals, o, com ha apuntat Pérez Moragón, «escriptors sedentaris». Tanmateix, a més de López-Chavarri, entre els agosarats al viatge i visitants d'Itàlia podríem evocar Teodor Llorente, el mateix Sanchis Sivera, Vicent Blasco Ibáñez (recordem *En el país del arte*, entre altres obres), Daniel Martínez Ferrando, més modernament Martí Domínguez Barberà, i prou anys més tard Josep Piera.

El llibre que presenta ara el Magnànim sota el títol *Memorias de un viaje a Italia* recull les trenta-tres cròniques que López-Chavarri va anar publicant entre setembre de 1921 i febrer de 1922 al diari *Las Provincias* sota el títol «Del libro de memorias de un viajero modesto» i «Impresiones de viaje».

Quasi un segle després, aquestes proses i articles conserven tota la frescor, són totalment llegibles, fan brollar actualitat i evoquen el joc del moment, quan l'autor bromejava amb el lector utilitzant el pseudònim *Eduardus*, el personatge que, segons ell, viatjava i era l'autèntic autor intel·lectual de les cròniques, un home de la «terreta» que contava amb senzillesa allò que observava. Com si contar amb senzillesa no tingués mèrit!

Amb tota la «modèstia» i sornegueria possible, López-Chavarri es presenta a l'inici del viatge com un nou «medio pasar», que no un «nuevo rico». Un home que ha fet unes bones inversions en un negoci durant la gran guerra i ara busca cultivar-se. «Y como no está bien que en tales condiciones no se ilustre uno, y como dicen que los viajes ilustran, pues a ver mundo voy!, y para estar más en carácter escribo aquí estas memorias que mi amigo “Eduardus” ha de corregir...».

Al capdavant, aquest nom fals no és més que un artifici retòric, un recurs una mica burleta que inventa, com si el sol fet de viatjar –o poder-nos costejar el viatge– ens il·lustrés. Si això fos així d'automàtic, amb tot el que avui viatja el personal, que llestos serien tots! Ocorre, però, que el viatge només ensenya a aquells i aquelles que es deixen ensenyar, o millor dit, als qui ixen de casa ja mig ensenyats, per dir-ho d'alguna manera.

Ja veuen que, de sentit de l'humor, no li'n faltava, a l'autor. Tampoc passió per la descoberta i l'aventura. I com molt encertadament ha escrit Pérez Moragón: «si es podia permetre aquests viatges és perquè era un personatge amb voluntat d'aventura i perquè, al contrari que molts dels escriptors del moment, podia moure's amb certa llibertat: el periodisme –i la llibertat patronal dels Llorente amb ell– li ho permetien».

Però si els qui viatjaven eren pocs, encara eren menys aquells (i no diguem aquelles) que aconseguien transmetre-ho als lectors amb gràcia i ritme, veus capaces de fer del relat periodístic una peça espontània i planera, però perdurable i atractiva en el temps, en poques paraules: una literatura duradora.

El secret és la mirada del viatger i la prosa de matisos. No debades Fernando Pessoa deia: «els viatges són els viatgers i allò que veiem no és el que veiem, és allò que som». I què té la mirada de López-Chavarri que no tenen les altres? La seua personalitat i una curiositat extraordinària: «al llarg de tot el relat presenta un posat entre encuriolit i fascinat pel que veia i escoltava», diu Rafael Roca en la introducció del llibre. I és ben cert! Res se li escapa: objectes, actituds, comportaments, hàbits. La seua capacitat per a contrastar i comparar amb humor els costums dels territoris valencians i italians coetanis ens duu sovint fins a la riallada. Unes comparacions gens anodines, tampoc exemptes de lliçó o reprimenda, segons el to i el grau de subtilitat, i que ens aboquen a una mena de *prenguen nota, senyors polítics, i també vostès, ciutadans valencians*.

López-Chavarri, que era un enamorat declarat de València, era també i, sobretot, un home educat i cultivat, un escriptor i periodista de món que havia corregut, havia observat i ponderat, tenia visió literària i empena vital, i per això cap admiració ni passió l'encegaven, sinó que condemnava

amb elegància, i contundència si esqueia, certs trets del caràcter valencià: la incultura, la falta de civisme, la desídia, la poca estima per conservar el patrimoni. No debades es duia les mans al cap amb admiració davant dels jardins, els edificis i les fonts d'Itàlia, i com els italians en tenien cura i les preservaven!

Els grans escriptors viatgers (o viceversa), com ara Alexis de Tocqueville, Paul Morand, Kurt Tucholsky, Gerald Brenan, Josep Pla, Gaziel, Xammar, Aurora Bertrana, per citar-ne alguns que conec i m'agraden, entre tants altres, són capaços, cadascú amb el seu estil, de transmetre l'esperit de la vida quotidiana, la força dels paisatges, les contradiccions i les sorpreses, i sobretot, de divertir-nos amb una galeria d'anècdotes i contrastos. Tot això López-Chavarri sabia fer-ho molt bé. Com deia Teodor Llorente Falcó: «els seus articles de viatge són sempre tan interessants i amens que la lectura dona la sensació que és el mateix lector aquell que està vivint tot allò que conta l'escriptor».

I així és. El seu estil senzill, directe, ple de comparacions divertides, detalls inesperats, el seu sentit de l'humor, capaç de prendre distància d'allò més estimat, la *terreta* si cal, fan d'aquest llibre un anecdotari únic, capaç de posar en evidència les misèries del moment amb un sentit autocrític i una ironia poc habituals. No en va Josep Iborra apuntava: «Es pot dir que López-Chavarri ha escrit la primera prosa 'moderna' d'aquest segle valencià».

Comptat i debatut, va ser un home modern i culte, compromés amb la cultura i la llengua dels valencians, amb formació humanista: artística, literària i de lleis, intransigent amb les actituds pedants i xarones, i a qui la indiferència i deixadesa de part de la nostra societat feien emmalaltir.

No pot estanyar que a aquell home enamorat del periodisme, de la crònica més enllà de la crítica cultural –capaç de relatar el món a través del telèfon o d'escrits més pausats–, València li provoqués una certa ànsia. Cal recordar que fins ben entrat el segle XX el País Valencià, com ha escrit Xavier Serra, era un país «impossible». Les circumstàncies socials i polítiques, i el context cultural en què va viure López-Chavarri, no ajudaven precisament, com en tants altres casos, a que aquest periodista i escriptor brillés com ho hauria pogut fer en una altre context. La nòmina d'*exiliats culturals* valencians al segle XX és impressionant... Però aquest és un altre tema.

Un segle després d'escrites aquestes cròniques, i quan es compleixen cinquanta anys de la mort de l'autor, benvingut siga aquest llibre d'un viatge italià irrepetible i tots els textos que ens pugen arribar encara de López-Chavarri, per tal de rellegir-lo i gaudir del seu llegat com cal, sense complexos ni oblits imperdonables.